

PDF hosted at the Radboud Repository of the Radboud University Nijmegen

The following full text is a publisher's version.

For additional information about this publication click this link.

<http://hdl.handle.net/2066/20394>

Please be advised that this information was generated on 2018-07-07 and may be subject to change.

G. DIBBETS: DATERING EN BRONNEN VAN THE DUTCH-TUTOR (1659?)

Rond 1530 ¹ verscheen de eerste editie van het Vocabulare van de Antwerpse "walsche schoolmeester" Noël de Berlaimont; het boekje beleefde in heel West-Europa in de loop van de zestiende en zeventiende eeuw tal van heruitgaven onder verschillende titels, waarbij het aantal talen die naast elkaar werden gesteld, varieerde van twee tot acht ². In de zestalige uitgave die in 1576 te Antwerpen verscheen, is voor het eerst ook het Engels opgenomen.

Wanneer in 1585 Leicester met zijn troepen het leger van de Noordelijke Nederlanden te hulp komt in zijn strijd tegen Philips II, ontstaat er duidelijke behoefte aan Engels-Nederlandse en Nederlands-Engelse leerboeken. De Leidse boekverkoper-drukker Thomas Basson geeft zijn Coniugations in Englishe and Netherdutch uit ³ (1586), dat in hetzelfde jaar gevolgd wordt door de Engels-Nederlandse vertaling van George Whetstones The honourable reputation of a souldier, vervaardigd door Jacob Walraven ⁴.

In Engeland verschijnt in 1606 The Dutch Schoole master te Londen, een werkje van Marten le Mayre, dat - evenals Bassons Coniugations - zijn oorsprong blijkt te hebben in het Vocabulare van De Berlaimont zoals dat in de loop van de jaren met name door de Antwerpse schoolmeester Gabriel Meurier was gewijzigd en uitgebreid ⁵.

Daarna komt een aantal boeken op de markt die enkele herdrukken hebben beleefd: de anoniem verschenen English schole-master (Amsterdam, 1646; 1658; 1663; Londen, 1669); An English grammar en Een Nederduytsche grammatica van Henry Hexham, die in verschillende drukken van diens Copious English and Netherduytch dictionary (Rotterdam, 1647; 1660; 1675) en Groot woorden-boeck (Rotterdam, 1648; 1658; 1672; 1678) werden opgenomen ⁶; de anoniem verschenen Dutch-tutor, waarover we hieronder nog zullen spreken; Den Engelschen ende Ne'erduitschen onderrichter van Francois Hillenius (Rotterdam, 1664; 1671; 1677; 1686) ⁷.

Anoniem en zonder jaartal verscheen The | Dutch-Tutor | or, | A
New-book | of | Dutch and English. | Containing | Plain and easie Rules
for the ready | Pronouncing, Writing, Speaking, | and understanding
the | Dutch-Tongue. | Compiled for the benefit and further- | ance of

all that whould easily and | speedily learn the same. | London, | Prin-
 ted for William Fisher, and are | sold at his shop at the Postern-
 gat[e] near Tower-hill. Heruitgaven ervan verschenen in 1669, 1674
 en 1970 ⁸.

Het jaar van verschijnen van de eerste druk valt niet met zeker-
 heid vast te stellen. Links onderaan op het titelblad vinden we tus-
 sen vierkante haken een datum genoteerd, waarvan het vierde teken
 moeilijk te ontcijferen is. Miss Christine M. Vane, medewerkster
 op het Department of printed books van het British Museum (waar het
 enig bewaarde exemplaar van The Dutch-tutor zich bevindt onder no.
 E 2116(2)), schreef me dat er 1654. Feb. 24 zou staan. In elk geval
 kan dit niet wijzen op het jaar van verschijnen, aangezien boekver-
 koper William Fisher voor zover bekend ⁹ op het adres dat de titel-
 pagina vermeldt, werkzaam was van 1657-1690. Zonder enige twijfel
 staat er 1659. Feb. 24, zoals Alston leest ¹⁰: de datum waarin het
 werkje terecht kwam in de verzameling van Thomason ¹¹. Maar daarmee
 is het jaar van verschijnen nog niet vastgesteld op 1659. De enige
 precisering die ik op basis van bronnenonderzoek kan aanbrengen, is
 dat The Dutch-tutor na Hexhams Nederduytsche grammatica (1648) werd
 uitgegeven. Dit zal hieronder worden verduidelijkt.

The Dutch-tutor bestaat uit twee gedeelten. Het eerste stuk, dat
 boven aan de bladzijden genummerd is 1-22, bevat - afgezien van
 enkele gebeden die op 18-22 ter instructie zijn toegevoegd - een
 Nederlandse grammatica in het Engels; boven elke pagina staat "The
 Dutch-tutor". Het tweede stuk, dat boven aan de bladzijden genummerd
 is 1-79, bevat praktische taal instructie; boven de bladzijden staat "Dialogues
 in English and Dutch" (1-64), "Letters" (65-68), en "The vocabulary"
 (69-79). De beide delen zijn niet alleen door hun zelfstandige pagi-
 nering en door hun inhoud van elkaar onderscheiden: ook de katernen-
 opbouw laat zien dat we met twee stukken te maken hebben: het eerste
 telt naast katern A (=titelblad + versozijde + 1-14) nog een half
 katern a (=15-22), zodat het tweede stuk kon beginnen met een nieuw
 katern, B, van 16 pp. Dat de beide delen echter duidelijk als een
 eenheid werden uitgegeven, blijkt uit het feit dat op p. 22 van deel
 1 als custode het woord Dialogues te vinden is: het openingswoord
 van p. 1 van deel 2.

The Dutch-tutor bevat in deel 1 "Certain necessary and brief rules for the more speedy attaining the Dutch-tongue" (p.1). Deze regels zijn ondergebracht in zes hoofdstukken, die getiteld zijn:

1. Of the pronunciation of the Dutch-Letters.
2. Of Diphthongs.
3. Of Triphthongs called in Dutch Dryklanchen.
4. Of the Partition of Syllables.
5. Of the Rule of pronouncing syllables long or short.
6. Of the notes of abbreviation used in the Dutch-Tongue.

Auteur of drukker heeft in dit laatste hoofdstuk echter zijn greep op een goede presentatie van de stof verloren, want na twee alinea's die inderdaad onder de titel van het hoofdstuk passen, volgt plotseling de behandeling van de woordsoorten, waarbij de lidwoorden en naamwoorden nog genummerd zijn als 1 en 2, maar waarin de volgende woordsoorten niet meer worden benummerd. Ook de Rules of Syntax (18), die toch tot een heel ander deel van de grammatica behoren, schijnen zo tot hoofdstuk 6 te behoren.

Wanneer we op zoek gaan naar de eventuele bron(nen) van The Dutch-tutor, dan worden we bij oppervlakkig doorbladeren van de tekst al op een spoor gezet: op p. 5 lezen we:

now shall wee proceed to shew of variations which are in words,
which in the Dutch-Tongue are divided into these six kinds:

1. Particles,	1. Ledekens.
2. Noun,	2. Naem worden.
3. Pronoun,	3. Voornamen.
4. Verb,	4. Werck-woorden.
5. Participle,	5. Deel-woorden.
6. Adverbs,	6. Help-woorden.

Deze zesdeling vinden we in Christiaan van Heules Nederduytsche spraec-konst ofte tael-beschrijvinghe (Leiden, 1633)¹², een boek dat ook op Hexhams¹³ en Beyers¹⁴ grammatica's van invloed is geweest, zoals zijn eerdere Nederduytsche grammatica ofte spraec-konst (Leiden, 1625) heeft doorgewerkt in Hillenius' grammatica¹⁵.

Toch is er te weinig woordelijke overeenkomst tussen The Dutch-tutor en Van Heules Nederduytsche spraec-konst ofte tael-beschrijvinghe om van rechtstreekse beïnvloeding te kunnen spreken. Duidelijke overeenkomst is er wel tussen The Dutch-tutor en Hexhams Nederduytsche grammatica. Als voorbeeld geef ik hier de tekst van hoofd-

stuk 2 van The Dutch-tutor en de overeenkomstige tekst van Hexham.

A Diphthong hath a double sound of two Vowels in one Syllable, and are called in Dutch Twee-klancken; which are these following, Ae, Ai, or Ay, Au, Ee, Ei, or Ey, Eu, Oe, Oy, Ou, Ue, Uy, or Uu; as you have in these words:

Ae in paert, or pært, a horse.

Ai or Ay in Hay, or Kay.

Au in snau a taunt, Kau chaw.

Ee in Zee sea.

Ey in Geyt Goat, Reyn clean.

Eu in heur their, deur door.

Ie in zie see, bie bee.

Oe in zoet sweet, bloet blood.

Ou in grou grow, vrough early.

Oy in hoyen to make hay.

Ue in buer neighbour, huer hire.

Uy in huys house, muys mouse.

A Diphthong is so called, because it hath a double sound of two Vowels in one Syllable, and are called in Netherdutch Twee-klancken, which are these following: Ae, Ai or ay, Au, aeu or aeuw, Ee, Ei or ey, Eu, eeu or euy, Ieu or ieuw, Oe, Oey, Oy or ooy, Ou, Ue, Uy or uu: In the knowing of these Syllables consists the chiefest part of Ortographie.

Ae is seene and heard in these words, Paert, a Horse, Baer, a Beere, Haert, a Hart; which sometimes are written thus, Pært, Bæ r, Hæ rt, for the distinction sake.

The ai or ay is heard in Hay, Kay, but the a is pronounced short. (....)

The syllable au is heard in Snau, a Taunt, Gau Nimble, Kau Chawe.

The ee is heard in Zee, Sea, Mee, Woad.

The ey is heard in Geyt, Goat, Reycken, Reach, Reyn, Claene or Pure.

The eu is heard in Heur, Their, Deur, Dore, Neuse, Nose.

The ie is heard....in Zie, See, Bie, Bee (....).

The oe is heard in Zoet, Sweete, Bloet, Bloud, Goet, Good.

The ou is heard in Grou, Growe, Vrough, Early (....).

The oy or ooy is heard in Hoyen, to make Hay (....).

The ue is heard in Buer, Neighbour, Huer, Hire (....).

The uy is heard in Huys, House (....). Muys, Mouse. (....).

De overeenkomst tussen deze werken is met name frappant wanneer we zien dat in beide de voorbeelden die bij de diftong ai worden gegeven, niet gevolgd worden door een Nederlands equivalent. Het gehele eerste deel van The Dutch-tutor komt, behalve bij de behandeling van het werkwoord, nagenoeg woordelijk overeen met tekst van Hexhams Nederduytsche grammatica. We kunnen constateren dat p. 1-18 van The Dutch-tutor een korte versie is van Hexhams werk. Aangezien Hexham duidelijk teruggaat op Christiaan van Heules Nederduytsche spraec-konst ofte tael-beschrijvinghe, en The Dutch-tutor veel minder overeenkomst vertoont met Van Heules boek dan met dat van Hexham, mogen we concluderen dat de auteur van The Dutch-tutor aan het boek van Hexham borgde.

Waar The Dutch-tutor bij de behandeling van het werkwoord op terugging, was aanvankelijk moeilijk te achterhalen. Maar een aantal voorbeelden op p. 18-19, waarin een concordante vertaling in het Nederlands van vier Engelse zinnestelsels wordt geplaatst tegenover een vertaling volgens de syntactische regels van het Nederlands, bracht een nieuwe bron van The Dutch-tutor aan het licht. Het eerste van de voorbeelden luidt:

1. d.i. hy heeft wel bedient zijn ampt,
hy heeft zijn ampt wel bedient.

He hath well administred his office.

Hetzelfde vinden we op p. 33 van The English schole-master, waar overigens het in The Dutch-tutor klaarblijkelijk klakkeloos overgenomen d.i. op zijn juiste plaats staat:

1. He hath well administred his office.
d.i. hy heeft wel bedient zijn ampt.
hy heeft zijn ampt wel bedient.

Dezelfde overeenkomst vertonen de drie overige voorbeelden. En ook de gebeden die in het eerste deel van The Dutch-tutor op p. 19-22 werden opgenomen, vinden we terug in The English schole-master. Wanneer we nu de behandeling van het werkwoord in The Dutch-tutor vergelijken met die in The English schole-master, dan blijkt dat ook daar de overeenkomst tussen beide werken veelal woordelijk is. Slechts op

enkele plaatsen zien we The Dutch-tutor informatie met betrekking tot het werkwoord geven die niet aangetroffen wordt in The English schole-master; maar dan valt Hexham weer als bron te vermelden.

Deel 2 van The Dutch-tutor bevat Dialogues in English and Dutch, Letters en The Vocabulary, zoals hierboven reeds is vermeld. Wat de Dialogues en de Letters betreft: ook hier zou The English schole-master als bron genoemd kunnen worden, aangezien ongeveer 90% van dit gedeelte van The Dutch-tutor in The English schole-master voorkomt. Aangezien echter zowel The Dutch-tutor als The English schole-master voor deze teksten zeer duidelijk aansluiten bij de traditie van de uitgaven van De Berlaimonts Vocabulare, aangevuld en uitgebreid met Meuriers wijzigingen¹⁶, zou ik hier liever van duidelijke verwantschap willen spreken tussen beide teksten, temeer omdat de meeste teksten uit The Dutch-tutor die in The English schole-master niet worden aangetroffen, wél voorkomen in Verdeyens uitgave van de Colloquia uit 1616. En de Colloquia waren in alle geval in 1637 en 1639 in Londen gedrukt¹⁷.

Waar The Vocabulary, een systematisch geordende woordenlijst van 10 pagina's, eventueel aan ontleend is, heb ik niet kunnen achterhalen. Gezien het voorgaande lijkt het niet waarschijnlijk dat de auteur van The Dutch-tutor op deze 10 bladzijden een originele bijdrage heeft geleverd.

The Dutch-tutor blijkt een compilatiewerk, gebaseerd op Hexhams Nederduytsche grammatica en The English schole-master en aansluitend bij een traditioneel werk als De Berlaimonts boek was. Gezien Hexhams invloed kunnen we met zekerheid zeggen dat het in of na 1648 is ontstaan. Overigens dateer ik de uitgave liever wat dichters in de buurt van 1659: de Engelse tekst van An Acquittance for Debt in The Dutch-tutor is gedateerd 5 september 1646, terwijl de Nederlandse vertaling 5 september 1656 heeft: een dergelijke vergissing (waarschijnlijk van de zetter van de tekst) is eerder te verklaren wanneer het jaar 1656 actueel was of juist gepasseerd, dan wanneer dat jaar nog in het verschiets lag. Dit alles gecombineerd met het hierboven vermelde gegeven dat William Fisher voor zover bekend zich eerst in 1657 vestigde op het adres dat het titelblad van The Dutch-tutor vermeldt, voert me tot de conclusie dat verzamelaar George

Thomason dit taalkundige werkje niet zo erg lang na zijn verschijnen op 24 februari 1659 aan zijn collectie heeft toegevoegd.

Instituut Nederlands

G.R.W. Dibbets

Noten

1. Zie Colloquia et dictionariolum septem linguarum, gedrukt door Fickaert te Antwerpen in 1616, opnieuw uitgegeven door R. Verdeyen. Antwerpen-'s Gravenhage, 1925-1935 (3 dln): dl 1: xv (verder aangeduid als Verdeyen).
2. Zie Verdeyen dl 2: xciv - cxv, en dl 3: 139 - 148
3. Zie mijn artikel The coniugations in Englishe and Netherdutch van Thomas Basson, in Taal en tongval 21 (1969): 128 - 133 en Nogmaals Bassons coniugations, in Taal en tongval 22 (1970): 149 - 150.
4. Zie mijn artikel Bewust taalgebruik in de zestiende eeuw: Jacob Walravens vertaling van The honourable reputation of a souldier in Leuvense bijdragen 61 (1972): 134 - 148.
5. Zie mijn artikel Rond Le Mayres The Dutch schoolemaster (Londen 1606), in Taal en tongval 23 (1971): 3 - 14.
6. Zie G. Scheurweghs, English Grammars in Dutch and Dutch grammars in English in the Netherlands before 1800, in English studies 41 (1960): 129 - 167, welk overzicht werd vervolledigd door R.C. Alston, English grammars in Dutch and Dutch grammars in English; a supplement, in English studies 45 (1964): 389 - 394.
7. Zie E. Vorlat, François Hillenius' Korte, ende noodwendige regulen (1664): dependence and originality, in English studies 50 (1969): 1 - 10.
8. In 1970 verscheen een facsimile-editie van de eerste druk in de reeks English linguistics 1500 - 1800.
9. Zie H.R. Plomer, A dictionary of the booksellers and printers who were at work in England, Scotland and Ireland from 1641 - 1667. London, 1907 (Oxford, 1968²): 75, en H.R. Plomer, A dictionary of the printers and booksellers who were at work in England, Scotland and Ireland from 1668 - 1725. London, 1922 (Oxford, 1948²): 118.

10. Zie de uitgave, genoemd in noot 8. Alston plaatst op grond van dit jaartal waarschijnlijk op het titelblad van deze uitgave 1659. D. Wing, Short-titlecatalogue of books printed in England, Scotland, Ireland, Wales, and British America and of English books printed in other countries 1641 - 1700. New York, 1945: 484 vermeldt The Dutch-tutor onder no 2907 met het jaartal 1660. De General catalogue of printed books 58 (1960): 78 van het British Museum leest 1658.
11. Zie Catalogue of the pamphlets, books, newspapers, and manuscripts relating to the civil war, the commonwealth and the restauration, collected by George Thomason, 1640 - 1661. (London,) 1908: 223.
12. Uitgegeven door W.J.H. Caron. Groningen-Djakarta, 1953 (Groningen, 1971²).
13. Zie C. Leroux en G. Scheurweghs, The influence of the Latin grammar of William Lily on the early English grammarians in the Netherlands. II. Hexham's English and Dutch grammars, in Leuvense bijdragen 51 (1962): 124 - 128.
14. J. Gledhill, Applied linguistics in the seventeenth century, and the Dutch grammar of Willem Beyer, 1661, 1681, in Dutch studies 2 (1976): 1 - 17.
15. Zie het artikel van E. Vorlat, genoemd in noot 7.
16. Zie Verdeyen dl 1: xxviii e.v.
17. Zie Verdeyen dl 1: cxi en dl 3: 144.